

Українсько-польські відносини В. Антонович досліджував переважно через призму соціальних чинників, на просторі історії України: козацтво, селянство, шляхта, міська громада, соціальні рухи тощо. Учений був переконаний, що Берестейська унія 1596 р. була задумом польського уряду, а її успіх був зумовлений діяльністю єзуїтів і католицької клерикальної партії [1, с. 9].

Чергові зміни, на думку В. Антоновича, відбулися після укладення Андрусівського договору, коли постановами сеймів 1667 і 1676 рр. польська шляхта в черговий раз висловилася на підтримку унії, а з 1681 р., зі згоди польського уряду, розпочалося проведення «ворожих дій» проти православ'я. Були зруйновані православні ієрархії й зайнято її єпархії, для посилення контролю над православним духовенством Речі Посполитої було запроваджено посаду адміністратора (блюстителя) Київської митрополії [1, с. 26–27]. На підтвердження цієї думки, історик навів чимало переконливих фактів переслідування польською шляхтою православного духовенства тощо.

Аналізуючи ці події, В. Антонович збагатив зроблену раніше характеристику Берестейської унії. На його переконання, по-перше, вона була покликана до життя «політичною і релігійною інтригою»; по-друге, «як прапор кривавого гніту», унія була ненависна для православного населення Речі Посполитої й із самого початку позбавлена життєвої сили; по-третє, Берестейська унія «залишала у пам'яті населення лише спогади про минуле важке лихоліття» [1, с. 98–99].

Отже можемо виокремити наступні здобутки українських учених у дослідженні середньовічної і нової історії південнослов'янських народів:

□ У самостійний тематичний напрям української славістики виокремилася історія права південнослов'янських народів, що пов'язано у першу чергу із М. Владимирського-Буданова. Він, зокрема, висунув тезу про самобутній розвиток права кожної слов'янської нації, можливість запозичення правових норм слов'янськими народами один у одного і на основі синтезу теорій історичної школи права та слов'янофільських ідей сформулював концепцію єдиного слов'янського права.

□ Т. Флоринський проаналізував процес формування державності у південних слов'ян і встановив, що вирішальну роль у ньому відігравали зовнішні чинники. З'ясував, що законодавча діяльність Стефана Душана не обмежувалася лише кодифікацією права і виданням Законника, а полягала в обнародуванні повного кодексу сербських законів, основу якого склали візантійські збірники; а також висловив сумнівний здогад про можливі позитивні наслідки османського панування для розвитку балканських народів.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович В. Предисловие // Архив Юго-Западной России. – Ч.I. – Т.IV: Акты об унии и состоянии православной церкви в Юго-Западной России во 2-й половине XVII и в XVIII ст. (1648 – 1798 гг.). – К.: В Унив. тип., 1871. – С. 1–99.
2. Бильбасов В. А. Чех Ян Гус из Гусинца. Письма Яна Гуса. – СПб.: Печатня В. Головина, 1869. – 88 с.
3. Владимирский-Буданов М. Ф. Отчет о годичной командировке 1880 – 1881 гг. // Университетские известия. – 1881. – № 11. – С. 1 – 24; № 12. – С. 25 – 86.
4. Грушевський М. З соціально-національних концепцій Антоновича // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: У 3-х т. / Упор. В. Короткий, В. Ульяновський. – Т.1. – К.: Заповіт, 1997. – С.118–128.
5. Копилов С. А. Т. Д. Флоринський у науковому і громадському житті України (1880–1919 рр.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. III. – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – С. 286–299.
6. Михальченко С. И. Киевская школа в российской историографии (школа западно-русского права). – М.: «Прометей» – Брянск: Изд-во БГПУ, 1996. – 188 с.
7. Ульяновський В. Син України (Володимир Антонович: громадянин, учений, людина) // Антонович В.Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К.: «Либідь», 1995. – С. 5–76.
8. Флоринський Т. Д. Южные славяне и Византия во второй четверти XIV в. – Вып. I. – СПб.: Тип. В.С.Балашева, 1882. – 137 с.
9. Флоринський Т. В память пятисотлетия Косовской битвы: Чтение в торжественном собрании Киевского славянского благотворительного общества 11 мая 1889 года. – К.: Тип. унив. Св. Владимира, 1889. – 28 с.
10. Щербатюк В. М. „Университетские известия» та видання праць вчених Київського університету. – К., 1996.
11. Ясинський А. Н. Падение земского строя в Чешском государстве (X – XIII вв.). – К.: Тип. имп. Университета Св. Владимира В. Завадского, 1895. – 193 с.

*Радецький В.*

*Науковий керівник – проф. Алексієвець М. М.*

### **СЕРБОФОБСЬКА СКЛАДОВА ІДЕОЛОГІЇ ХОРВАТСЬКОГО ЕТНІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ В ПРОГРАМНИХ ЗАСАДАХ ХОРВАТСЬКОЇ ПАРТІЇ ПРАВА (1861–1895 РР.)**

У сучасному світі проблема міжетнічних відносин набуває особливого значення, оскільки вона подекуди починає переростати у міжетнічні конфлікти. Однією із головних причин їх появи виступає ідеологія етнічного націоналізму. Балкани вже протягом багатьох років залишаються, мабуть, найбільш конфліктогенним регіоном в Європі. Якщо відносно Західної Європи ми можемо говорити лише про загрозу

виникнення міжетнічних зіткнень, то в Південно-Східній Європі, на Балканах ці конфлікти, час від часу переростають у війни малого масштабу та дестабілізують політичну ситуацію в цьому регіоні. Так, зокрема криваві міжетнічні сутички в Хорватії в 1991–1995 рр. значною мірою стали наслідком впровадження в життя принципів, закладених в ідеології хорватського етнічного націоналізму. У вітчизняній науці майже відсутні дослідження, які б на науковому рівні розкривали глибини причини цих конфліктів і саму природу етнонаціоналізму в Хорватії. Таким чином, наукове осмислення даної проблеми є важливим й актуальним завданням української історіографії.

Метою статті є з'ясування особливостей сербофобської складової ідеології хорватського етнічного націоналізму на основі аналізу програмних засад Хорватської партії права (далі – ХПП).

Розвиток хорватського націоналізму у XIX ст. пов'язаний із протиставленням хорватів трьом основним «ворогам» хорватського народу: імперії Габсбургів, угорській короні і сербам. Відносини хорватських націоналістів із кожним «ворогом» були особливі та неоднозначні. Якщо ж відносини з офіційним Віднем варювали від відкритої ворожнечі до тісної співпраці, то протистояння з Угорщиною відрізнялося більшою гостротою, оскільки Хорватське королівство протягом багатьох десятиліть наполегливо відстоювало свій автономний статус і пручалося політиці мадяризації. Проте австрійське та угорське питання швидко розвіялося після краху Австро-Угорської імперії та утворення Югославії [7].

Зовсім інша ситуація склалася у відносинах з сербами. В Сербському королівстві хорвати практично не проживали, а от в Австро-Угорщині, в тому числі і на хорватських землях, нараховувалося значна частина сербів. Зрозуміло, що відносини між сербами та хорватами, які проживали спільно в Славонії, Далмації, Військовій Границі чи Боснії, доволі сильно відрізнялися. Досліджуючи характер сербсько-хорватських політичних відносин на основі історико-географічного детермінізму, Л. Кузьмічева робить висновки, що реальну загрозу для хорватської національної єдності становили лише настрої сербів в Воєводині, оскільки їхня політична агітація могла зачепити сербське населення Східної Славонії. Активізація діяльності сербів у цій частині Хорватії могла б призвести до можливої втрати цієї території на користь Сербського королівства [9].

Потрібно розуміти, що становлення хорватської національної самосвідомості відбувалося паралельно аналогічного процесу у сербського народу. Сербські та хорватські націоналісти висували взаємні претензії на одну й ту ж територію, дискутували щодо національної приналежності населення цих земель. Усе це переросло в своєрідне ідеологічне протистояння, що не могло негативно не позначитися на взаєминах між сербами та хорватами. Логічним наслідком такої ситуації стала поява сербофобії як однієї з головних рис хорватського етнічного націоналізму. Цей процес активізувався вже в 1860-их роках, коли почала формуватися ідеологія першої хорватської націоналістичної партії – ХПП, яку очолили молоді юристи А. Старчевіч та Є. Кватернік.

За словами В. Белякова уся сербофобська складова хорватського етнічного націоналізму зводилася до кількох ідей: 1) сербський народ або не існує в природі, або ж якщо існує, то не має ніяких прав на хорватські землі; 2) серби за своєю природою народ «низький», «підлий», «невдячний», «балканський» (на відміну від хорватів – народу «європейського») і завжди ворожий хорватам; 3) співіснування з сербами в одній державі неможливо, оскільки у хорватській державі серби завжди є «п'ятою колоною» [7].

Ще до утворення ХПП А. Старчевіч постійно підкреслював винятковість хорватів, заявляв, що історія взагалі не знає такого народу як серби, а в хорватських землях етнонім «серби» поширився не так давно під впливом православного духовенства та інтелігенції. Він також не визнавав існування сербів як народу і в самій Сербії та інших балканських регіонах [11, с. 202–203]. Головною ідеєю, що пронизувала усі виступи А. Старчевіча та лягла в основу сербофобської складової ідеології ХПП, було твердження про те, що «Хорватія – держава, що творить хоробрий народ, а серби – злиденні простолюдни» [11, с. 132].

А. Старчевіч у своєму творі «Ім'я серб» [4] доводив, що ніякої сербської нації немає і взагалі не може бути. Він зазначав, що слово «серб» походить від латинського «servus», що в перекладі означає «раб». Таким виразом в давнину називали полонених, рабів та їх нащадків. А. Старчевіч наголошував, що серби ніколи особливою національною ідентичністю не володіли і приймали ту національність, яка панувала в тій землі, де вони знаходилися: у Греції вони греки, в Болгарії – болгарини, в Хорватії – хорвати. Хорвати ж в свою чергу є панівним народом, якому колись вдалося завоювати та асимілювати іноетнічне населення Хорватії, Славонії, Далмації, Боснії та інших хорватських земель. Виходячи з тези, що «великого минулого в рабів не може бути», А. Старчевіч постійно наголошував, що середньовічна держава Неманичів була хорватською державою [7].

Ідеологи ХПП вважали, що Сербія всього лише складова частина хорватських земель. «Православних хорватів» не можна ні в якому разі називати «ганебним сербським ім'ям», оскільки за хорватами зберігається історичне і державне право, а за сербами – «тільки австрійські гроші». ХПП звинувачувала офіційний Відень в тому, що вони штучно конструюють сербську ідентичність з метою розколу хорватської нації [8, с. 89–90].

Усіх носіїв нехорватської національної ідентичності, які були не згодні із його теорією походження сербів, А. Старчевіч називав іншим ганебним виразом – «славосерби». Для таких людей, на думку ідеологів ХПП, місцеві інтереси були важливіші за істинні прагнення до об'єднання хорватського народу [6]. У праці «Славосербська порода в Хорватії» А. Старчевіч розкрив етимологію слова «славосерб». Він заявив, що «науці відомо, що слово «serb» або «serv» в античності, або ж «slav» в середні віки, означало племена, що жили в неволі, і такі народи як хорвати або поляки всіляко ухилялися від такого імені» [5, с. 5]. Розвиваючи свою антисербську позицію, зокрема характеристику так званих «славосербів», А. Старчевіч писав, що «на території Хорватів славосербська порода краще вивчила хорватську мову, ніж в [Сербському] князівстві, і в нас набула людських рис» [9]. Він часто підкреслював контраст між славним

минулим хорватського народу і жалюгідною, на його думку, сучасною ситуацією, найбільшим винуватцем якої є словосерби [3, с. 831].

Аналізуючи використання А. Старчевічем терміну «словосерби», В. Беляков приходить до висновку, що при всій своїй багатозначності, він використовувався в першу чергу до югославів та носіїв сербської національної самосвідомості. І ті й інші, з точки зору А. Старчевіча, зрадили хорватський народ, бо відмовлялися від хорватської ідентичності на користь югославської чи сербської. Розширене трактування поняття «словосерби» передбачало його використання щодо тих людей, дії яких були спрямовані на підтримку іноземців та суперечать інтересам власного народу [8, с. 90]. Основна мета хорватів, на думку ідеологів ХПП, полягала в пошуку та ліквідації «внутрішніх зрадників» – «словосербів», яких Відень та Будапешт використовують в якості основних перешкод на шляху побудови незалежності хорватської держави [3, с. 831].

Термін «словосерб», на думку В. Богданова, А. Старчевіч не відносив до власне сербів, оскільки вважав їх частиною хорватського народу. Словосербами він називав різноманітних зрадників та гнобителів хорватів. Для підтвердження цього дослідник наводить вислів Старчевіча про «словосербів всіх національностей» [1, с. 742–743]. Таким чином, термін «словосерб» позначає не національну чи етнічну, а в більшій мірі політичну і етичну категорію.

А. Балинський зауважив, що подібна риторика про сербів та словосербів нібито виглядає як сербофобія, проте А. Старчевіча навряд чи можна звинуватити в шовіністичних настроях. Він не закликав до репресій за національною, релігійною чи лінгвістичною ознаками, а лише намагався переконати сербів в тому, що вони нібито православні хорвати. Усі аргументації для пояснення значення понять «серб» та «словосерб» мали форму історичних спекуляцій на тему походження південних слов'ян. Слід зауважити, що у більш пізніх працях вираз «словосерб» починає набирати політичного забарвлення. А. Старчевіч починає використовувати його для позначення не тільки сербських патріотів, які намагаються відстояти право на власну національну ідентичність, але й політичних супротивників ХПП [6].

Потрібно врахувати той факт, що серед членів ХПП не було повної єдності по сербському питанню. Є. Кватернік визнавав існування сербського народу, однак, вважав його народом «рабським» і «невдячним». Невдячність їх полягала в тому, що вони своїм «православним релігійним фанатизмом» перетворили в сербів «хорватів східної віри», які «дали притулок сербам», коли ті бігли від турецького ярма. Є. Кватернік, на відміну від А. Старчевіча, визнавав за сербами право на існування поза хорватськими землями – у Сербії та південній Угорщині [8, с. 90; 2, с. 541–579]. Інший член ХПП М. Павлинович підкреслював різницю між хорватами та сербами у цивілізаційному аспекті, зазначаючи, що «хорватство належить Заходу, а сербство – Сходу». Він наголошував на кровній та лінгвістичній єдності обох народів: «різниця сербства і хорватства – дві історії, дві держави, дві релігії, дві культури, дві цивілізації, нарешті, два алфавіти. Це відмінності існують всупереч спільності крові та мови» [10, с. 185].

Таким чином, заснована А. Старчевічем та Є. Кватерніком ХПП стала одним із найбільших виразників націоналістичних ідей в політичному житті Хорватії в 60–80-их роках XIX ст., в умовах перебування Королівства Хорватії та Славонії в складі Трансльєтанської частини Австро-Угорської імперії. Поряд із ідеєю хорватського державного права сербофобія стала однією із головних складових ідеології ХПП і, як наслідок, хорватського етнічного націоналізму. Різноманітність поглядів дослідників на антисербські погляди головних ідеологів ХПП свідчить про складність та неоднозначність даного питання. Лейтмотивом сербофобських поглядів стало невизнання за людьми, які володіли сербською національною свідомістю, права на існування на хорватських землях. Саме ця ідея в майбутньому стала однією із головних ідейних засад руху усташів, що призвело до кривавих подій геноциду сербів у Незалежній Державі Хорватській в роки Другої світової війни.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bogdanov V. Historija političkih stranaka u Hrvatskoj: Od prvih grupiranja do 1918 / V. Bogdanov. – Zagreb, 1958. – 794 s.
2. Kvaternik E. Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandumi, pisma / priredio L. Kuntić. – Zagreb, 1971. – 605 s.
3. Markus T. Društveni pogledi Ante Starčevića / T. Markus // ČSP. – 2009. – br. 3. – S. 827–848.
4. Starčević A. Ime Serb / A. Starčević – Zagreb, 1868. – 43 s.
5. Starčević A. Pasmina Slavoserbska po Hrvatskoj / A. Starčević. – Zagreb, 1876. – 104 s.
6. Балынский А. История движения усташей в 1929–1941 гг. [Электронный ресурс] / А. Балынский. – Дата перегляду: 14.05.2013. – Режим доступу: [http://samlib.ru/b/balynskij\\_a/ustasha.shtml](http://samlib.ru/b/balynskij_a/ustasha.shtml)
7. Беляков С. Сербь – «чужак» № 1. Хорватский национализм и сербофобия в XIX – первой половине XX в. [Электронный ресурс] / С. Беляков // Вопросы Национализма – № 3 – Дата перегляду: 14.05.2013. – Режим доступу: <http://vnatio.org/arhiv-nomerov/node101/>
8. Беляков С. Усташь: между фашизмом и этническим национализмом / С. Беляков. – Екатеринбург, 2009. – 320 с.
9. Кузьмичева Л. Сия семейная вражда... Сербохорватские связи и конфликты [Электронный ресурс] / Л. Кузьмичева // Родина. – 2001. – № 3. – Дата перегляду: 14.05.2013. – Режим доступу: [http://www.istrodina.com/old/2001\\_01\\_02/vrazhda.htm](http://www.istrodina.com/old/2001_01_02/vrazhda.htm)
10. Фрейдзон В. История Хорватии: краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.) / В. Фрейдзон. – СПб., 2001. – 318 с.
11. Фрейдзон В. Югославизм и «великие идеи» у хорватов и сербов монархии Габсбургов во второй половине XIX в. / В. Фрейдзон // На путях к Югославии: за и против. Очерки истории национальных идеологий югославянских народов (конец XVIII – начало XX вв.). – М., 1997. – С. 201–230.